

Чи завжди цифри мають значення: огляд парадигм дослідження у соціальній роботі

Do Numbers Always Matter: Review of Research Paradigms in Social Work

Тетяна Семигіна¹

Tetyana Semigina

¹ *Academy of Labour, Social Relations and Tourism*

3-A Kiltseva Doroha, Kyiv, 03187, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.60-2](https://doi.org/10.22178/pos.60-2)

JEL Classification: I39

Received 28.06.2020

Accepted 28.07.2020

Published online 31.07.2020

Corresponding Author:

Semigina.tv@socosvita.kiev.ua

© 2020 The Author. This article is licensed under a Creative Commons Attribution

4.0 License

Анотація. Соціальна робота як в Україні, так і на глобальному рівні, зараз розробляє власні дослідницькі підходи та знання. У статті – на основі аналізу закордонної наукової літератури та досвіду впровадження інтервенції «Майстерня можливостей», яка супроводжувалась імплементаційним мультиметодним дослідженням, – охарактеризовано сучасні парадигми та стратегії дослідження у соціальній роботі.

Визначено, що в науковій літературі найчастіше ведуть мову про позитивістську, інтерпретативну та критичну парадигми досліджень у соціальній роботі, які різняться не тільки методологією, а й залученням різних учасників процесу дослідження до побудови знання, що є принципово важливим для діяльнісного і розвивального характеру соціальної роботи. Відзначено, що дедалі більшого поширення набувають неопозитивістські парадигми дослідження, у межах яких формуються суб'єкт-суб'єктні відносини і до побудови знання залучають людей, які традиційно виключені з цього процесу.

Розглянуто різні дослідницькі стратегії (дослідження в дії, нарративний аналіз, етнографічне дослідження тощо) та мультиметодний підхід, які можуть являти собою інтеграцію практики і теорії соціальної роботи. Наведено приклади використання таких стратегій у закордонних дослідженнях із соціальної роботи.

Здійснено саморефлексію участі в розробленні, впровадженні та оцінюванні результатів експериментальної інтервенції «Майстерня можливостей», яка мала на меті піднесення якості життя, пов'язаної зі здоров'ям, у ВІЛ-позитивних жінок з дітьми віком до 6 років шляхом інтеграції медично та економічно спрямованих програм. Охарактеризовано методологію зовнішньої та внутрішньої оцінки, яка підтвердила, що у соціальній роботі можуть впроваджуватися такі нові інтервенції, для яких не існує стандартизованих, валідизованих інструментів вимірювання. Обговорено відповідність використаних дослідницьких стратегій етичним принципам соціальної роботи, визначено переваги та обмеження застосування різних парадигм (позитивістської та критичної) дослідження.

Ключові слова: парадигма дослідження; стратегія дослідження; мультиметодний підхід; імплементації не дослідження; інтервенція соціальної роботи; сучасна соціальна робота.

Abstract. Social work both in Ukraine and globally is currently developing its own research approaches and knowledge. The article - based on the analysis of foreign scientific literature and the experience of implementing the intervention "Workshop of Opportunities", which was accompanied by an implementation of multi-method research - describes the modern paradigms and strategies of research in social work.

It is determined that in the scientific literature we often talk about positivist, interpretive and critical paradigms of research in social work, which differ not only in methodology but also in involving various participants in the research process to build knowledge, which is fundamentally important for the activity and development of social work. It is noted that non-positivist paradigms of research are becoming more widespread, within which subject-subject relations are formed and people who are traditionally excluded from this process are involved in the construction of knowledge.

Various research strategies (research in action, narrative analysis, ethnographic research, etc.) and a multimodal approach that may represent the integration of practice and theory of social work are considered. Examples of the use of such strategies in foreign research in social work are given.

Self-reflection of participation in the development, implementation and evaluation of the results of the experimental intervention "Studio of Opportunities", which aimed to improve the quality of life related to health in HIV-positive women with children under 6 years by integrating medically and economically oriented programs. The methodology of external and internal evaluation is described, which confirmed that such new interventions can be introduced in social work, for which there are no standardized, validated measurement tools. The conformity of the used research strategies to the ethical principles of social work is discussed, the advantages and limitations of the application of different paradigms (positivist and critical) research are determined.

Keywords: research paradigm; research strategy; multimethod approach; implementation not research; social work intervention; modern social work.

ВСТУП

Соціальна робота офіційно отримала в Україні статус наукової спеціальності у 2017 році. Сталось це, коли уряд затвердив перелік спеціальностей, за якими може відбуватися підготовка докторів філософії і видав відповідні роз'яснення щодо підготовки на цьому освітньо-науковому рівні [24]. Досвід організації аспірантури за новою спеціальністю актуалізує питання осмислення того дослідницького апарату, яким послуговується соціальна робота в Україні, і як вітчизняна практики досліджень у соціальній роботі співвідноситься із сучасними світовими фаховими трендами. Дискусійними залишаються й питання щодо того, як практики соціальної роботи знають, які «рецепти» працюють в українському контексті, а також якою може бути роль дисертаційних досліджень у розвитку теорій соціальної роботи і «місцевих знань».

Наразі у закордонній літературі [1, 7] із соціальної роботи наголошують, що, спираючись на дослідницькі традиції соціології, психології та педагогіки, соціальна робота зараз розробляє власні дослідницькі підходи та знання, прагне забезпечити підґрунтя для розвитку теорії та практики соціальної роботи.

За твердженням Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи [13], дослідження у соціальній роботі спираються на різноманітні методологію та методи, визнають множинність, різноманітність, багатовісні реалії/істини та різні способи дослідження та пізнання. При цьому особливого значення набуває критичний аналіз різних контекстів, в яких відбувається дослідження, використання різних гносеологічних підходів, опертя на якісні, кількісні та змішані методи. Ці мультиметодні дослідження у соціальній роботі здійснюються, зокрема, задля того, щоб допомогти зрозуміти індивідуальні, міжособистісні та ширші соціальні й структурні проблем, а також їх наслідки.

Крім того, світова спільнота соціальних працівників [14] бачить роль соціальної роботи як професії у тому, щоб, зокрема, відігравати лідерську роль у політиці соціального забезпечення, яка впливає на найуразливіших членів суспільства, підтримувати наявну соціальну політику чи протидіяти їй. Раніше від соціальних працівників, як стверджують М. Олстон та В. Баулс [1], не очікували тиску на політику на будь-якому рівні влади. Їхнє завдання вбачалось у забезпеченні належних послуг, а не в політичному представництві чи

політичному лобюванні інтересів клієнтів соціальної роботи. Зараз уявлення стосовно макропрактики соціальної роботи змінились, і «політична соціальна робота» стала реальністю. Завдяки дослідженням соціальні працівники можуть стати компетентними учасниками політичного процесу, обґрунтовано критикувати чинну політику, надавати їй аргументовану оцінку чи висловлювати підтримку певним альтернативам нової політики.

Отже, дослідження у соціальній роботі орієнтовані на оцінку потреб та ресурсів людей у їхніх середовищах та мінливих контекстах їхнього життя; забезпечення інформацією для розробки, впровадження та оцінювання політики, програм та послуг, особливо для маргіналізованих та уразливих груп населення; покращення соціального добробуту та розвиток прав людини, соціальної, економічної та екологічної справедливості. Таким чином, дослідження покликані забезпечити позитивні зміни у житті як окремих індивідів, так і великих груп людей, сприяти соціальному розвитку та добробуту, який визначено як ключову мету сучасної соціальної роботи [17].

Ця розвідка має на меті охарактеризувати сучасні парадигми та стратегії дослідження у

соціальній роботі. Вона ґрунтується на системному аналізі наукової літератури, відібраної шляхом пошуку інформації в наукометричній базі EBSCO, та ретроспективному аналізі досвіду впровадження інтервенції «Майстерня можливостей», яка супроводжувалась імплементаційним мультиметодним дослідженням.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження у соціальній роботі спираються на низку теоретичних та філософських позицій. Ці позиції формують «світогляд» дослідників та допомагають визначити дослідницький підхід, який потрібно застосувати. Відтак світоглядна парадигма керує напрямом досліджень. Під парадигмою мається на увазі метатеоретична єдність, набір переконань, методів, норм, критеріїв дослідницької діяльності, визнаних науковою спільнотою, які, за словами Т. Куна, протягом певного часу дають науковому загалу модель постановки проблем та їхнього розв'язання [19].

У закордонній літературі [1, 6] виокремлюють такі ключові парадигми досліджень у соціальній роботі, як позитивістська, інтерпретативна та критична (таблиця 1).

Таблиця 1 – Парадигми досліджень у соціальній роботі

	Позитивістська	Інтерпретативна	Критична
Філософське підґрунття	Емпірико-аналітична, редукаціоністська	Постпозитивістська, постмодерністська, натуралістична	Постмодерністська, постструктуралістська, емансипаційна
Методологія	Експериментальні, квазі-експериментальні, кореляційні (статистичні) та ін. дослідження	Феноменологія, обґрунтована теорія, етнографія, вивчення випадків, описовий, тематичний, історичний, Delphi	Феміністичні дослідження, дослідження в дії, критична етнологія тощо
Методи збору інформації	Експерименти, опитування (анкетування та інтерв'ю)	Відкрите спостереження або інтерв'ю, фокус-групи тощо	Відкрите спостереження або інтерв'ю, фокус-групи тощо
Позиція дослідників	Дистанційована	Близька	Близька

Дві останні відносять до неопозитивістських або постпозитивістських парадигм [19, 4]. Кожна з них передбачає певну методологію дослідження і формат стосунків між учасниками дослідження. Власне, ці парадигми ви-

користовують і в інших соціальних дослідженнях. Їх не можна вважати специфічними для соціальної роботи.

Позитивістська парадигма є за своєю суттю емпірико-аналітичною, редукаціоністською.

Очікується, що дослідження у соціальній роботі мають слідувати моделі природничих наук і забезпечувати виразний, однозначний шлях до причини виникнення тих чи інших соціальних чи психологічних явищ [4]. Мета досліджень – пояснити, передбачити, та контролювати реальність. Вона спирається на експериментальні, квазі-експериментальні, кореляційні (статистичні) та інші методи дослідження.

Дослідники систематично маніпулюють незалежними змінними в експерименті (інтервенції, втручання) з тим, аби визначити, який вплив на експериментальну групу має це втручання. Оскільки людей, зазвичай, випадково розміщують у контрольній та експериментальній групах, передбачається, що всі інші фактори (змінні), які можуть впливати або втручатися у дію змінних, врівноважуються між двома групами. Прихильники експериментального дизайну в соціальній роботі стверджують, що це єдиний "правильний" спосіб жорсткого тестування ефективності втручань [1]. Від дослідників очікується дистанційована, нейтральна позиція.

Інтерпретативна парадигма вважається постпозитивістською, постмодерністською, натуралістичною. Вона скерована не на дослідження соціальних проблем суспільства загалом або ж великих груп людей, а на вивчення дій окремих людей і малих груп. Вона виходить із того, що реальність інтерпретується дослідниками через соціальні політичні, культурні, економічні, етнічні та гендерні цінності, тому не може бути об'єктивною реальністю. Мета дослідження полягає в тому, щоб зрозуміти як цінності досліджуваних і дослідників впливають на сприйняття соціального світу. До її методології належать: феноменологія, обґрунтована теорія (*Grounded theory*), етнографічні методи, вивчення випадків, описовий, тематичний, історичний метод, метод Дельфі тощо. Позиція дослідників може бути «близькою», коли ті, хто проводять дослідження, мають власну зацікавленість і можуть бути учасниками соціальних перетворень, що супроводжують практику соціальної роботи, чи інтервенцій на мікрорівні.

Критична парадигма – розвивальна (емансипативна), постмодерністська, постструктуралістська. Дослідження розглядаються як упереджений суб'єктивний процес. У межах цієї парадигми дослідники виходять із того, що

не існує «справжньої» реальності, наявне лише багатоманіття істин, які індивідуально сконструйовані. Для оцінки розуміння соціального світу дослідники мають залучати учасників до інтерактивного діалогу, щоб проаналізувати та зробити видимими ці соціально сконструйовані реальності. До методології цієї парадигми відносять: феміністичні дослідження, дослідження в дії, критичну етнографію тощо. У межах цієї парадигми використовують відкрите спостереження або інтерв'ю, фокус-групи абощо. Позиція дослідників – близька, активно використовують такі парципативні (учасницькі) методи, які зорієнтовані на співпрацю між дослідниками та досліджуваними (клієнтами), котрих поцінують як рівноправних експертами.

Однак доречно пригадати думку Т. Куна про те, що науковим парадигмам властива змінюваність, трансформація, переінтерпретація даних, а також заміна одних стратегій дослідження іншими, несумісними з попередніми [19]. Це сповна притаманне й соціальній роботі. У закордонній практиці досліджень упродовж другої половини ХХ століття формувалась «доказова практика», коли, спираючись на позитивістську парадигму, відшукували факти на підтвердження того, чи спрацьовує певна програма, інтервенція чи послуга, або ж ні. Утім, на початку ХХІ століття таку емпірико-аналітичну, позитивістську практику поставили під сумнів [5], і дедалі більшого поширення набувають постпозитивістські парадигми дослідження, у межах яких до побудови знання залучають людей, які традиційно виключені з цього процесу

Все популярнішою у соціальній роботі стає дослідження в дії, тобто стратегія, спрямована на допомогу усім зацікавленим сторонам у створенні нового спільного знання. Ця ідея з'явилася з розуміння, що для відповіді на сучасні соціальні, економічні, екологічні виклики необхідна комбінація академічного знання та знання громади чи певної групи людей [25]. Ця стратегія надає учасникам дослідження право активного голосу у процесі вироблення нових знань щодо вирішення конкретних соціальних проблем. Таке дослідження має певні цикли, що, зазвичай, ґрунтуються на впровадженні певного інноваційного підходу (рекомендовано мати 6-9 циклів), передбачає осмислення результатів кожного з циклів і подальший рух на основі рефлексії [30].

Ще однією популярною стратегією досліджень у соціальній роботі став нарративний аналіз, який ґрунтується на сюжетному, оповідальному характері знання. Науковці відзначають, що історію власного життя особистість конструює, виокремлюючи в життєвому потоці моменти, що мають для неї надзвичайний смисл [28]. Важливою частиною довільної розповіді (інтерв'ю), яка скеровується дослідниками, виступає самоосмислення і саморозуміння тих, хто розповідає певні історії зі свого життя. Іноді ця стратегія також передбачає вивчення документів (спогадів, листів, щоденників, автобіографічних описів тощо). Наративна, по суті автобіографічна, стратегія передбачає активне включення в роботу власного життєвого досвіду людини. Відтак у соціальній роботі ця стратегія може бути використана через: біографічний метод; історії життя; усні історії/репортажі; повторні інтерв'ю; фокус-групи тощо. Через ці методи виявляється інтерпретація подій самою людиною, але водночас такі особисті історії, як наголошують дослідники [21], слугують цілям досягнення соціальної справедливості. Прихильники феміністичних та постмодерністських підходів [29, 9] поділяють точку зору, що нарративний аналіз пропонує дослідникам спосіб зрозуміти, яку роль відіграють особисті історії у створенні суспільно-політичних світів та контекстів, яким чином можна впливати на ці контексти.

Наприклад, американська дослідниця С. Джирек звертає увагу, що задля сприяння розширенню можливостей та соціальній справедливості соціальні працівники повинні допомогти особам, які пережили насилля та мали травматичний досвід, реконструювати свій життєвий досвід, створити той простір, де можна розповісти не надто привабливі історії, а потім залучити зусилля на мезо- та макрорівні для вирішення соціальних проблем та і подолання нерівностей [16]. За такого підходу фактично стирається межа між дослідженням, макропрактикою соціальної роботи і соціальною політикою.

Доцільно звернути увагу й на поширення етнографічних стратегій. Такі «польові» нотатки та спостереження дають змогу описати, приміром, як реалізується та чи інша інтервенція соціальної роботи, адже при застосуванні цієї стратегії фіксуються рутинні дії людей (фахівців, клієнтів, заявників тощо) у їхньому звичному середовищі, досліджуються

характерні для респондентів або певної соціальної чи професійної групи поведінкові практики у звичних для них повсякденних умовах [8, 20].

Так, група дослідниць з Фінляндії та Великобританії, спостерігала за двома жіночими громадами у сільському Непалі з 2012 по 2013 рік, вивчала соціальні ієрархії, гендерні стосунки та питання влади у громадах. За підсумками цього дослідження було зроблено висновки, які стосуються не тільки конкретного контексту, а й досліджень із соціальної роботи в цілому та ролей дослідників, ефекту їхньої присутності, етичної відповідальності та саморефлексії [22]. Інше етнографічне дослідження вивчало поведінку клієнтів соціальних закладів, у яких сформувалась залежність від соціальних послуг, відмінності у поведінці клієнтів та соціальних працівників, і дійшло висновків про шляхи розвитку автономії користувачів послуг [23]. Можна навести й приклад етнографічного дослідження досвіду соціальних працівників із захисту дітей у Великобританії, проведене у 2011–2012 роках. Вони спиралось на дані спостереження, які проводилися під час переміщення соціальних працівників по місцях (місто, вулиці та райони навколо будинків користувачів служб), де вони працювали, а також інтерв'ю з практиками, які відбувались безпосередньо у цих місцях. Вивчався емоційний, афективний досвід соціальних працівників щодо цих місць та мікрорайонів, де фахівці не завжди почували себе у безпеці, стосунків із людьми, від яких працівники відчували загрозу. Зрештою, було визначено, як цей негативний досвід впливає на потенціал працівників захищати дітей [15].

Слід зауважити, що наведені дослідницькі парадигми та стратегії, хоча й видається досить відмінними з огляду на філософську, світоглядну основу, не обов'язково виявляються взаємовиключними на практиці. Чимало дослідників зараз дотримуються мультиметодних (багатометодних, змішаних) підходів або так званих інтегрованих дослідницьких дизайнів, обираючи аспекти різних підходів, які найкраще відповідають їхнім цілям, комбінують кількісні (статистичні) та якісні (нестатистичні) методи [3, 12], відкидаючи теоретичні дискусії про позитивізм та соціальний конструктивізм. Такий підхід породжує етичні дилеми, зумовлені відмінностями у ролях дослідників за різних парадигм, неод-

наковим ступенем залучення учасників дослідження до нього.

Розглянемо як приклад застосування мультиметодного дослідницького підходу при впровадженні в Україні інтервенції «Майстерня можливостей», розробленої в межах проекту «Покращення ВІЛ-послуг для представників груп найвищого ризику в Україні». Ця інтервенція мала на меті піднесення якості життя, пов'язаної зі здоров'ям, у ВІЛ-позитивних жінок з дітьми до 6 років шляхом інтеграції медично та економічно спрямованих програм. Інтервенція також передбачала формування незалежності від послуг організації (це розумілось як сприяння самоефективності людини, вміння долати свої проблеми та складні життєві обставини, зменшення психологічної або фізичної залежності від організації; відсутність відчутної потреби у соціальному супроводі чи постійної підтримки соціальних працівників). Інтервенція впроваджувалась у чотирьох недержавних ВІЛ-сервісних організаціях у чотирьох регіонах України упродовж двох років. Тривалість участі жінки в інтервенції коливалась від 4 до 6 місяців.

Ще під час підготовки до впровадження ініціативи було проведено низку досліджень, які виявили, що економічна самостійність виступає важливим, подекуди навіть вирішальним чинником успішної боротьби з ВІЛ, і також підтвердили той факт, що бідність та брак роботи становлять неабиякі проблеми для великої кількості людей, які живуть з ВІЛ [11]. Також було здійснено зовнішню оцінку у Дніпропетровській, Полтавській, Черкаській та Чернігівській областях, яка включала: 1) оцінку потреб клієнтів стосовно розвитку програм економічної самостійності; 2) оцінку потенціалу ВІЛ-сервісних організацій щодо впровадження нових програм; 3) оцінку рівня мережевої співпраці з іншими громадськими організаціями та державними закладами, що надають послуги у соціальній сфері. Проведена оцінка підтвердила потребу в розвитку системних моделей інтеграції програм охорони здоров'я та економічної самостійності для ключових груп в Україні. За підсумками оцінки висловлено припущення, що для клієнтів ВІЛ-сервісних організацій, особливо жінок, доступ до послуг сприяння працевлаштуванню, формування професійних навичок, здобуття фінансової грамотності сприятиме розвитку їхньої економічної самостійності,

що, в свою чергу, знизить їхню залежність від надавачів ВІЛ-послуг, дасть їм змогу самостійно задовольняти власні потреби, включаючи потреби в медичних послугах.

Упродовж впровадження проекту відбувалась оцінка того, як реалізовувалось інтервенція. Ця зовнішня оцінка мала експериментальний контрольований кластерний нерандомізований дизайн. Через обмаль жінок, які відповідали досить жорстким критеріям інтервенції, неможливо було сформувати контрольні групи у тих же організаціях, що й експериментальні, і навіть у тих же містах; вони були сформовані в чотирьох інших містах у схожих ВІЛ-сервісних організаціях, де клієнтки одержували стандартний пакет послуг. Основний метод дослідження – опитування клієнток. Його проводили на початку участі в проекті, а потім – через 3, 6, 9 та 12 місяців (щоправда, останні два зрізи можливо було провести тільки з тими учасницями, які долучилися на початку експерименту).

Також у рамках дослідження проведено: 4 фокус-групи з співробітниками ВІЛ-сервісних організацій, які впроваджували втручання; 6 фокус-груп із ВІЛ-позитивними жінками (три – в експериментальних групах і 3 – в контрольних); вибіркового аналізу відеозаписів індивідуальних консультацій; аналізу витягів з медичних карток учасників з даними про вірусне навантаження; аналізу електронного реєстру обліку участі у втручаннях тощо. Ці дані збирались дослідницьким інститутом, який не брав участі у впровадженні інтервенції. Результати дослідження підтвердили ефективність інтервенції, при цьому найкориснішими виявились дані фокус-груп, адже виявилось, що в Україні немає валідизованого інструментарію для вимірювання якості життя та самоефективності [26].

Водночас консультанти проекту, а також кейс-менеджери зібрали статистичну інформацію щодо працевлаштування учасниць або започаткування ними власної справи, які підтвердила позитивну динаміку, провели вільні інтерв'ю (нарративний аналіз) змін, які жінки відчули за півроку участі в інтервенції, спонукали клієнток виконати вправи із самооцінки власних досягнень. Зовнішні консультанти проекту брали вибіркочу участь у різних групових сесіях із клієнтками, що дало змогу спостерігати за поведінкою учасниць та соціальних працівниць, провести інтерв'ю з пра-

цівницями щодо їхнього досвіду роботи з жінками. Ці результати засвідчили піднесення позитивних самооцінок у клієнток і зміну їхнього соціально-економічного статусу на краще, допомогли скорегувати методологію інтервенції.

У таблиці 2 представлено методи та стратегії дослідження, що супроводжували впровадження інтервенції «Майстерня можливостей».

Таблиця 2 – Мультиметодне імплементаційне дослідження, що супроводжувало впровадження інтервенції «Майстерня можливостей»

Тип оцінки	Використовувані методи	Відносини дослідників та учасників інтервенції	Парадигма
Зовнішня оцінка	1. Опитування з використанням стандартизованої анкети (на початку, а потім через 3-6-9-12 місяців серед учасниць експериментальної та контрольної груп) 2. Фокус-групи з учасницями інтервенції, а також з працівницями 3. Аналіз документів (аудіозаписів, медичних даних тощо)	Суб'єкт-об'єктні, дистанційовані	Позитивістська
Внутрішня оцінка	1. Наративний аналіз (історії клієнток, результати виконання вправ та завдань із самоаналізу змін) 2. Етнографічне спостереження за груповою роботою 3. Аналіз документів (свідчень учасниць про їх працевлаштування, особових справ клієнток тощо), проведений разом із клієнтками	Суб'єкт-суб'єктні, близькі	Критична

Дві частини імплементаційного дослідження (зовнішня та внутрішня оцінки), що супроводжувало апробацію інтервенції, не було зведено разом, і офіційний звіт з оцінки результатів містив тільки дані, зібрані зовнішніми дослідниками [26]. Історії жінок, які становлять безумовну цінність, увійшли до збірника, де описано методологію роботи [10], статей [27] та внутрішніх звітів проекту. Це сприймалось як «додаткова», дещо меншоважлива інформація, що по суті суперечило етичним принципам соціальної роботи. Хоча саме вона дала розуміння, що «рецепт» нового втручання спрацював в українському контексті. Це підтверджується також і тим, що методологія інтервенції – з певною модифікацією – стала з часом використовуватись для інших груп клієнтів.

Саморефлексія досвіду участі в плануванні, впровадженні та оцінюванні інтервенції дає підстави для твердження, що кожна із вико-

ристаних оцінок мала свої переваги та обмеження.

Найбільшою перевагою позитивістської парадигми видавалось те, що вона мала переважати статистично доведеними даними ефективність інтервенції. Однак, цього фактично не сталося через брак належного інструментарію. Проте дані, зібрані за допомогою інших методів, були переконливими для фінансових донорів проекту. Зовнішнім дослідникам також було складно зрозуміти розвивальний характер інтервенції та інструментів, які в ній застосовувались.

Перевагою критичної парадигми була змога побачити ситуацію очима самих жінок, зрозуміти динаміку їх самооцінок, проговорити з ними їхній позитивний досвід, побачити, як працюють інструменти інтервенції. Ці свідчення видавались керівництву проекту у багатьох випадках упередженими, хоча вони цілком відповідали сучасним підходам, орієн-

тованим на сильні сторони клієнтів, їхнє на-
снаження та активізацію, розвиток суб'єкт-
суб'єктних відносин, і власне ідеям постпозитивістської, критичної парадигми.

Отже, у XXI столітті у соціальній роботі сформувався цілий спектр підходів до досліджень – для деяких важливі статистично значущі дані, а для інших – ні. Сучасні дослідження у соціальній роботі потребують критичного усвідомлення, ретельного обмірковування інформації та здатності розглядати ситуації з нових точок зору, зважати на різні контексти задля обстоювання ідей соціальної справедливості. Навіть тим, хто дотримується позитивістських стратегій дослідження, з появою пакетів програмного забезпечення для комп'ютерів стало важливіше розуміти логіку, що стоїть за математикою, та теоретичні перспективи, що стоять за певними даними, аніж вміти здійснювати певні розрахунки. Наразі у соціальній роботі часто впроваджують такі нові інтервенції, для яких не існує стандартизованих, валідизованих інструментів вимірювання, які проходять апробацію на малих групах, для яких неможливо підібрати контрольну групу, тощо. А відтак дедалі більшої ваги набирають непозитивістські стратегії дослідження, що цілком корелюється із сучасною людиноцентричною філософією фаху, увагою до власних інтерпретацій ситуації учасниками дослідження та визнанні авторитету кожної людини.

Підготовка в Україні докторів філософії за спеціальністю 231 «Соціальна робота» має відійти від традиційних вітчизняних підходів досліджень із соціальної педагогіки (так історично склалось, що соціальна робота була співвіднесена як наукова спеціальність із соціальною педагогікою [17]) із їхньої доволі жорсткою орієнтацією на позитивістську парадигму. Натомість оцінка експериментальних інтервенцій і програм має враховувати різні парадигми та стратегії досліджень, не боятися «учасницьких» підходів [2], що поцінують автономію клієнтів і їхню суб'єктність у виробленні знань.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз наукової літератури засвідчує, що у сучасній соціальній роботі сформувались різні парадигми досліджень. Найчастіше ведуть мову про позитивістську та постпозитивістські (інтерпретативну та критичну) парадигми. Вони передбачають не тільки застосування різних методів (статистичних та нестатистичних), а й різну позицію дослідників по відношенню до інших учасників дослідження. Це видається принципово важливим для діяльнісного і розвивального характеру соціальної роботи, орієнтованої на суб'єкт-суб'єктні відносини та максимізацію автономії клієнтів. Адже позитивістська парадигма виходить із експертності дослідників та їхньої дистанційованої позиції, а постпозитивістські парадигми передбачають близьку дистанцію між дослідниками та іншими учасниками дослідження, орієнтуються на експертність клієнтів та суб'єкт-суб'єктні відносини.

У пошуку відповідей на складні соціальні питання дослідження у соціальній роботі також можуть використовувати різні дослідницькі стратегії (дослідження в дії, нарративний аналіз, етнографічне дослідження тощо) або мультиметодний підхід. Слід згадати, що такі стратегії не завжди є суто дослідницькими, вони інтегрують експериментальну інтервенцію та її оцінку, а відтак слугувати свідченням іманентної інтеграції практики і теорії соціальної роботи.

Сьогодні дослідження соціальної роботи відображають безліч розбіжностей у підходах та концепціях, які співіснують у практиці соціальної роботи. Тому важливо, щоб ті, хто здобувають в Україні новий науковий ступінь – ступінь доктора філософії із соціальної роботи, розуміли різноманітні підходи до дослідження та знали про різні теорії, на яких вони ґрунтуються, обмеження різних парадигм і стратегій з тим, щоб їхні особисті підходи до дослідження були більш усвідомленими, виразними та максимально корелювались із етичними принципами соціальної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Alston, M., & Bowles, W. (2013). *Research for Social Workers: An introduction to methods* (3d ed.). London: Routledge.

2. Barbera, R. A. (2008). Relationships and the research process: Participatory action research and social work. *Journal of Progressive Human Services, 19*, 140–159.
3. Barck-Holst, P., Nilsonne, Å., Åkerstedt, T., & Hellgren, C. (2019). Coping with stressful situations in social work before and after reduced working hours, a mixed-methods study. *European Journal of Social Work, 1*–15. doi: [10.1080/13691457.2019.1656171](https://doi.org/10.1080/13691457.2019.1656171)
4. Cheban, O. (2013). Filosofiya pozytyvizmu ta postpozytyvizmu v otsinyuval'nomu doslidzhenni [Philosophy of positivism and postpositivism in evaluative research]. *State Building, 1*. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/1/12.pdf> (in Ukrainian)
[Чебан, О. (2013). Філософія позитивізму та постпозитивізму в оцінювальному дослідженні. *Державне будівництво, 1*. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/1/12.pdf>].
5. Corby, B. (2006). *Applying research in social work practice*. Maidenhead: Open University Press.
6. Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.). (2005). *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
7. Engel, R. J., & Schutt, R. K. (2016). *The Practice of Research in Social Work* (4th ed.). Thousand Oaks: SAGE Publications.
8. Enquix, B. (2014). Negotiating the field: Rethinking ethnographic authority, experience and the frontiers of research. *Qualitative Research, 14*(1), 79–94.
9. Fraser, H. (2004). Doing narrative research: Analysing personal stories line by line. *Qualitative Social Work, 3*, 179–201.
10. Galchynska, O., & Semigina, T. (2017). *Intehratsiya prohram formuvannya prykhyl'nosti do ART ta rozvytku ekonomichnoyi samostiynosti* [Integration of programs for the formation of commitment to ART and the development of economic independence]. Kyiv: Poligraf-plus (in Ukrainian)
[Гальчинська, О., & Семігіна, Т. (2017). *Інтеграція програм формування прихильності до АРТ та розвитку економічної самостійності*. Київ: Поліграф-плюс].
11. Galchynska, O., & Semigina, T. (2017). *Vtruchannya z rozvytku ekonomichnoyi samostiynosti "Maysternya mozhylostey"* [Intervention on the development of economic independence "Studio of Opportunities"]. Kyiv: Poligraf-plus (in Ukrainian)
[Гальчинська, О., & Семігіна, Т. (2017). *Втручання з розвитку економічної самостійності «Майстерня можливостей»*. Київ: Поліграф-плюс].
12. Helton, J. J., Schreiber, J. C., Wiley, J., & Schweitzer, R. (2018). Finding a routine that works: A mixed methods study of foster parents. *Child & Family Social Work, 23*, 248–255.
13. IASSW. (2014, July 9). *The IASSW Statement on Social Work Research*. Retrieved <https://www.iassw-aiets.org/the-iassw-statement-on-social-work-research-july-2014>
14. International Federation of Social Workers. (2016, October 3). *The Role of Social Work in Social Protection Systems: The Universal Right to Social Protection*. Retrieved <https://www.ifsw.org/the-role-of-social-work-in-social-protection-systems-theuniversal-right-to-social-protection>
15. Jeyasingham, D. (2018). Place and the uncanny in child protection social work: Exploring findings from an ethnographic study. *Qualitative Social Work, 17*(1), 81–95.
16. Jirek, S. L. (2017). Narrative reconstruction and post-traumatic growth among trauma survivors: The importance of narrative in social work research and practice. *Qualitative Social Work, 16*(2), 166–188.
17. Karagodina, O., & Pozhidayeva, O. (2017). Zaprovdzhennya prohram pidhotovky doktoriv filosofiyi z sotsial'noyi roboty: analiz potochnoyi sytuatsiyi [Introduction of training programs for doctors of philosophy in social work: analysis of the current situation]. *Journal of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism, 1*, 85–91 (in Ukrainian)

- [Карагодіна, О., & Пожидаєва, О. (2017). Запровадження програм підготовки докторів філософії з соціальної роботи: аналіз поточної ситуації. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*, 1, 85–91].
18. Karagodina, O., & Semigina, T. (2020). Rozvyval'nyy potentsial doslidzhen' u sotsial'niy roboti [Developmental potential of research in social work]. In *Developmental potential of modern social work: methodology and technologies* (pp. 49-52). Kyiv: Taras Shevchenko National University (in Ukrainian)
[Карагодіна, О., & Семигіна, Т. (2020). Розвивальний потенціал досліджень у соціальній роботі. В *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології* (с. 49–52). Київ: КНУ імені Тараса Шевченка].
  19. Kuhn, T. (2001). *Struktura naukovykh revolyutsiy* [The structure of scientific revolutions]. Kyiv: Port-Royal (in Ukrainian)
[Кун, Т. (2001). *Структура наукових революцій*. Київ: Port-Royal].
  20. Leigh, J., Disney, T., Warwick, L., Ferguson, H., Beddoe, L., & Cooner, T. S. (2020). Revealing the hidden performances of social work practice: The ethnographic process of gaining access, getting into place and impression management. *Qualitative Social Work*, 147332502092906. doi: [10.1177/1473325020929067](https://doi.org/10.1177/1473325020929067)
  21. McKenzie-Mohr, S., & Lafrance, M. N. (2017). Narrative resistance in social work research and practice: Counter-storying in the pursuit of social justice. *Qualitative Social Work*, 16(2), 189–205.
  22. Mikkonen, E., Laitinen, M., & Hill, C. (2017). Hierarchies of knowledge: Analyzing inequalities within the social work ethnographic research process as ethical notions in knowledge production. *Qualitative Social Work*, 16(4), 515–532.
  23. Parsell, C., Stambe, R., & Baxter, J. (2018). Rejecting Wraparound Support: An Ethnographic Study of Social Service Provision. *The British Journal of Social Work*, 48(2), 302–320.
  24. Pro zatverdzhennya Poryadku pidhotovky zdobuvachiv vyshchoyi osvity stupenya doktora filosofiyi ta doktora nauk u zakladakh vyshchoyi osvity (naukovykh ustanovakh) [On approval of the Procedure for training applicants for higher education for the degree of Doctor of Philosophy and Doctor of Science in institutions of higher education (scientific institutions) (Ukrainian), 23.03.2016, No 261. Retrieved May 1, 2020, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-п> (in Ukrainian)
[Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) (Україна), 23.03.2016, № 261. Актуально на 01.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-п>].
  25. Ramon, S., Zaviršek, D., & Rošker, J. S. (2009). *Critical edge issues in social work and social policy: Comparative research perspectives*. Ljubljana: Faculty of Social Work.
  26. RESPOND. (2017). Otsinka perspektyvnoho intehrovanoho vtruchannya sered lyudey, yaki zhyvut' z VIL [Assessment of promising integrated intervention among people living with HIV]. Kyiv: n. d. (in Ukrainian)
[RESPOND. (2017). *Оцінка перспективного інтегрованого втручання серед людей, які живуть з ВІЛ*. Київ: n. d.].
  27. Semigina, T., & Tymoshenko, N. (2016). "I feel alive!": Developing an empowering intervention for HIV-positive women in Ukraine. *Social Dialogue*, 4, 28–31.
  28. Uniat, N. (2011). Naratyv yak metod doslidzhennya osoblyvostey postanovky zhyttyevykh zavdan' [Narrative as a method of researching the peculiarities of life tasks]. *Scientific studies in social and political psychology*, 25, 112–121 (in Ukrainian)
[Уніат, Н. (2011). Наратив як метод дослідження особливостей постановки життєвих завдань. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 25, 112–121].

29. Woodiwiss, J., Smith, K., & Lockwood, K. (Eds.). (2017). *Feminist Narrative Research: Opportunities and Challenges*. London: Palgrave Macmillan.
30. Yeroshenko, K., & Semigina, T. (2018). Doslidzhennya v diyi u sotsial'niy roboti: roli doslidnyka [Research in action in social work: the role of the researcher]. *Collection of scientific works of the Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University "Ukraine", 1*, 123–126 (in Ukrainian)
[Єрошенко, К., & Семігіна, Т. (2018). Дослідження в дії у соціальній роботі: ролі дослідника. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», 1*, 123–126].